

Mařica, Jan

Závěr

In: Mařica, Jan. *Od Āeskoslovenské národní demokracie k Národnímu sjednocení*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018, pp. 235-240

ISBN 978-80-210-9092-7; ISBN 978-80-210-9093-4 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138901>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

6 ZÁVĚR

Tato publikace si kladla za cíl přiblížit dění v národní demokracii, respektive v Národním sjednocení. Především šlo o výzkum její spojitosti s fašismem a radikální nacionální politikou. Jestli šlo o stranu profašistickou, která obětovala demokratické principy, či nikoliv, případně v jaké rovině probíhaly její kontakty s dalšími okrajovými uskupeními v éře první republiky. S touto otázkou se nutně pojilo i rozklíčování mocenských skupin a mechanismů ve straně, jejich definování a případná korekce oproti dřívějším výzkumům.

Studium Československé národní demokracie není jednoduché, protože nepředstavovala jednotný monolit. Vznikala jako reprezentativní, koncentrační uskupení vůči vládě Rakouska-Uherska. Spojení několika stran s sebou nutně neslo názorovou pluralitu, která z národní demokracie nikdy nevytizela, a v tom do značné míry tkvěl její velký problém. Nejlépe celou situaci dokládají slova Františka Ježka: *„Byla to strana národní, demokratická a liberální. Byla tak liberální, že si tam mohl víceméně každý dělat, co chtěl. Liberální svoboda to dovoľovala. A tak zde vedle levicových ‚petrolejníků‘ z Demokratického středu najdete mládež, libující si ve vnějších parádách á la fašisti, ač se s nimi jinak utkávali a svými vnějšími formami jim chtěli pouze odlákat voliče, najdete tam historizující státoprávníky, kteří svou vytrvalou věrností k ideji historického státu českého byli jedinou skupinou v dějinách české politiky, která – ač v něm žila – nevzala vůbec na vědomí Rakousko a přirozeně také neuznala nikdy SSSR, byla tam skupina liberálních průmyslníků, podnikatelů, obchodníků a živnostníků, která byla značně apolitická a jen liberálnímu hospodářskému programu věrná. Byly tam tři intelektuální skupiny se svými časopisy Demokratický střed, Národní myšlenka a Modrá revue...Byla tam rozvázná skupina pražských radních pracovníků, vedená náměstkem primátora dr. Aloisem Štůlou, bylo tam silné Národní odborové sdružení, vedené bývalým sociálnědemokratickým poslancem Josefem Hudcem...Ač liberalismus této strany připouštěl*

*veřejné hlásání stanovisek namnoze protichůdných, přece v jednom byla strana zajedno – v hluboké úctě před osobou dr. Karla Kramáře, jehož autoritě se nakonec (třeba po delších bojích a protestech) podřídila. A stejně nebylo rozdílu v žádné skupině ve věcech národních.*⁵¹⁴

Uvedená pasáž z memoárů Františka Ježka věrně vystihuje problematiku národní demokracie. Názorová pluralita k jednotě strany nevedla a občas se mohlo zdát, že si ve straně řada lidí dělá, co chce. Národní demokracii po smrti Aloise Rašína již nikdo pod větší kontrolou neměl. Karel Kramář k tomu neměl potřebné kvality a dával přednost jiným aktivitám. František Hlaváček a F. X. Hodáč se ukázali jako příliš polarizující osoby. Josef Matoušek s Vojtěchem Horákem byli naopak příliš mírní na to, aby učinili potřebné autoritativní zásahy.

První ministerský předseda Československa se ve svém úřadě neudržel ani jeden celý rok. Po jeho životním vrcholu přišel rychlý pád. Od roku 1919 jej potkala řada zklamání, která formovala jeho následný postoj a vztah k vnějšmu světu. Kramářův odjezd a setrvávání na mírové konferenci vypovídá o mnohém. Přál si aktivně se účastnit té nejvyšší světové politiky i za cenu toho, že vyklidí pozice v domácí politice. Kramář nepostřehl nebo spíše odmítal respektovat dobové nálady a stále lpěl na principech, které se zdály být vyčerpanými již před válkou. Vzletný program Československé národní demokracie nabízel téměř všechno všem, ale v praktické rovině se ukazoval již notně prázdným. Jednalo se spíše o všenárodní proklamaci. Předseda strany po neúspěších zatrpkl. Věnoval svoji energii osobním sporům a přemítáním nad problémy, které nešlo v tehdejších podmínkách jednoduše vyřešit. Tím pádem vznikl prostor, aby ovlivňovali a určovali stranickou politiku jiní, než její předseda. Kramář sebevědomě tvrdil, že by nikdy nepřipustil, aby neměl stranu pevně v rukách a nepředstavoval její určující sílu. Byl to ovšem sebeklam. Ten, kdo získal Kramářovu přízeň, mohl ve straně dokázat mnohé. Z osob, které toto pochopily a jednaly podle toho, můžeme jmenovat zejména Františka Hlaváčka, F. X. Hodáče a nakonec Jiřího Stříbrného. František Hlaváček po převzetí postu generálního tajemníka strany představoval v druhé polovině dvacátých let toho, kdo určoval směr, kam se strana ubírala. Plně se zaštitil autoritou vůdce strany a své počínání hájil prováděním politiky Karla Kramáře.

Základní složku Československé národní demokracie představoval její nacionalismus. Ten se zrodil již v době před první republikou. S tím se pojilo, jako nedílná součást, silné protiněmectví a posléze protibolševictví. Ostatně tyto aspekty představovaly zásadní roli u vzniku českého fašismu. Ten vznikl původně jako obrodné národní hnutí, když po revoluci opadla euforie a vývoj nešel podle představ některých obyvatel, což s sebou nese každá porevoluční doba a nejedná se o jev nijak vybočující z normy. Český fašismus nebyl a ani nemohl být kopií italského originálu.

514 PEHR, Milan. K politickému programu Kramářových národních demokratů. In: *Karel Kramář (1860–1937): Život a dílo*. Vimperk, 2009. s. 520–521.

V Československu pro to neexistovaly potřebné podmínky. Národní demokracie měla k českým fašistům pragmatický vztah. Hodili se jí, dokud se neosamostatnili. Fašisté národním demokratům primárně sloužili jako rezervoár potencionálních voličů. Sekundárně za ně mohli dělat hlučnou radikální politiku, kterou si vládní strana příliš dovolit nemohla. Krizový rok 1926 měl spíše charakter vyřizování si osobních účtů, kdy nebylo možné jednu stranu obvinít ze špatnosti a druhou brát jakou neposkvrněnou, která hlásala univerzální pravdu. Spolupráce Československé národní demokracie s fašisty skončila rokem následujícím. Za hlavního představitele, který posunul stranu ke spolupráci s fašisty, můžeme označit Františka Hlaváčka. Ten pragmaticky rozuměl, proč je potřeba národní hnutí, respektive fašisty využívat, ale do jeho jednání se často promítaly vnitřní pohnutky. Hlaváček představoval do velké míry doktrináře, který vedl osobní spor s Edvardem Benešem a vším, co souviselo s levicí. Právě u něj často pramenily přestřelky s Hradem a levicí, které měly charakter oplácení uštědřených ran. Po ohlášení neslučitelnosti členství v národní demokracii a Národní obci fašistické, kdy bylo dřívější spolenectví definitivní minulostí, byl Hlaváček z vrcholných politiků ČsND posledním, kdo si uchovával nějakou naději na obnovení spolupráce. Hlaváčekův radikální kurz spoléhající na spolupráci s fašisty byl opuštěn a společně s tím i jeho postavení generálního tajemníka začalo slábnout.

Frací ve straně bylo několik, ale jedna z nich získala značný vliv. Bývá označována jako průmyslové křídlo, často ve spojitosti k Živnostenské bance. Její zájmy a politiku mělo toto uskupení ve straně prosazovat a hájit. Československá národní demokracie měla k průmyslu, hospodářství a bankovníctví blízko již ze samé podstaty – představovala stranu elit. Její členové se často pohybovali v těchto odvětvích. Právě obory jako průmysl, hospodářství a bankovníctví patřily k nejvyšším prioritám státu, a proto si je vzali národní demokraté za své. V dobách ministerského angažmá Aloise Rašína panovala mezi ministerstvem a průmyslem těsná spolupráce. Rašín se snažil na průmysl přenášet své teze. Také spolupráce s Ústředním svazem československého průmyslu měla dobrý charakter, protože se tak dělo na platformě státního zájmu. Podobný charakter měla spolupráce, když vykonával ministerskou funkci Ladislav Novák. Ten patřil k aktivním členům při zakládání ÚSČP.

Obecně vliv průmyslu na stranu a její chod nebyl dominantně určující, jak je mu občas přisuzováno. Národní demokracie získávala subvence od některých průmyslníků, či průmyslových oborů, které jí byly personálně nakloněny, ale nevedlo to k jejímu podřízení. Spíše než o vlivu průmyslového křídla je přesnější mluvit o vlivu křídla Živnostenské banky. Respektive o dvojici F. X. Hodáč – Jaroslav Preiss. František Xaver Hodáč vstoupil aktivně do politiky, aby naplnil své velké osobní ambice. Sice se oficiálně mluvilo o hájení zájmů průmyslu z parlamentu, ale generální tajemník ÚSČP již před vykonáváním svého poslaneckého mandátu měl z titulu své funkce velký vliv na znění přijatých zákonů. ÚSČP představoval zcela

zásadního a klíčového partnera pro státní správu. Navíc v parlamentním systému a poměrech první republiky nemohl jeden poslanec, byť třeba opřený o další patnáctku spolustraníku, příliš prosadit. Z toho důvodu je přesnější vidět Hodáčův vstup do politiky v rovině naplnění osobních ambic a získání větší kontroly nad děním v Československé národní demokracii. Předvolební situace v roce 1929 ukázala, že v ČsND zájmy skupiny Živnostenské banky (průmyslového křídla) nebyly zdaleka plně určující. Po svém poslaneckém zvolení dokázal F. X. Hodáč získávat ve straně větší a větší moc. Podařilo se mu omezit vliv jeho odpůrců a udržoval dobrý poměr s předsedou strany Kramářem. Národní demokracie se začátkem třicátých let vydala klidnějším směrem. Její politický, respektive koaliční problém, se s definitivní platností ukázal mezi lety 1933–34. Československá národní demokracie ve vládní koalici plnila stále více druhotnou roli a nebyla schopná zabránit věcem, které byly v rozporu s jejím základním programem. Umírněnější politika, za kterou stál F. X. Hodáč a také ministr Josef Matoušek, ČsND příliš zisků nepřinesla, a proto strana vsadila opět na více radikální a nacionální politiku.

Československá národní demokracie byla levicí (často komunistickou) obviňována z toho, že byla stranou až fašistickou. To znamenalo spíše ideologické pejorativní označení. Národní sjednocení svým vnějškovým projevem, zejména před parlamentními volbami 1935, vzbuzovalo řadu vážných pochybností. Národní demokracie měla jiné představy o formě spojenectví a také projevu strany. Primárně se orientovala na programovou stránku. K tomu, co bylo ČsND vlastní, přibýlo ještě více nacionálního apelu. Nicméně se pořád jednalo o demokratickou platformu a snahu o udržení demokratických pořádků. Volební kampaň v ulicích měla spíše ligistickou formu. Její praktikové, spolu se sjednocenou mládeží, prováděli akce ne nepodobné cizím (a úspěšným) vzorům z nedemokratických režimů. I národně demokratický směr v Národním sjednocení přispěl do volební kampaně. F. X. Hodáč měl ve svém štábu baťovského poradce, který opřel předvolební kampaň o zkušenosti s nejmodernějšími reklamními trendy. Národní demokraté ve svých vystoupeních také plamenně řečnili proti všem nebezpečím, ale většina z nich se držela demokratického základu. Ne všechny frakce v národní demokracii podporovaly experiment Národního sjednocení a jejich zapojení do volební kampaně bylo poměrně vlažné.

Účelovost předvolebního spojenectví a dění se začala ihned po volbách ukazovat. Vysokoškolský profesor F. X. Hodáč, který se nebál v zápalu předvolebního boje odložit kabát a obléci si mládežnickou košili, začal v Národním sjednocení představovat konsolidační prvek. Začal zcela viditelně ubírat na radikalismu a věnoval se spíše diskusím nad odbornými tématy. Pokud nechtěl z Národního sjednocení odejít, tak v podstatě ani jinou možnost neměl. Radikalismus si držel Stříbrný s ligisty. Další události se zcela otevřeně změnilly v boj o ovládnutí strany. Jako první do něj vstoupili ligisté prostřednictvím své mládeže. Ta si i více libovala ve vnějších autoritativních prvcích než jejich národnědemokratická konkurence. Nicméně nešlo u mládeže univerzálně

označit jedny za správné a druhé za špatné. Jiří Stříbrný a jeho frakce díky zákulisním intrikám dokázali ovládnout užší předsednictvo Národního sjednocení a získat Karla Kramáře pod svůj vliv. Ligisté označovali za viníka všeho neštěstí ve straně F. X. Hodáče. S ním ostatně ztotožnili i celou národně demokratickou opozici uvnitř Národního sjednocení, která ligistům v jejich záměrech oponovala. Stříbrného muži jako první vypracovali na schůzi 1. června 1936 plán na ovládnutí strany zevnitř, podle kterého se začali zařizovat. Spor v mládeži vygradoval otevřenou roztržkou. Zřetelně se proti sobě zformovaly tábory národně demokratický a ligistický. Velmi nemocný Karel Kramář (77 let) již bohužel fungoval jenom jako osoba, kterou se manipulovalo, v jednom okamžiku snad i stojící proti své národní demokracii v NSJ. Ligistický směr začal postupně dobře rozehranou partii o uzmutí Národního sjednocení prohrávat. Národní demokraté se konsolidovali a většina jejich předních představitelů dokázala překonat vzájemné animozity a rozpory. Ligisté odešli a národní demokracie, která si ponechala jméno Národní sjednocení, se opět navrátila ke svým kořenům. Secese éry Národního sjednocení s sebou přinesla i nutnou generační obměnu. Do popředí se dostali mladší straníci a Národní sjednocení se plně zapojilo do široké koalice na obranu republiky.

Národní demokracie během dvou desetiletí prodělala několikrát změnu politického kurzu. Vždy se jednalo o taktický tah, který měl straně přinést lepší volební výsledky. Ty víceméně nepřišly, ať již národní demokracie přidala na nacionální rétorice, nebo představovala konsensuální vládní stranu, která spory s Hradem redukovala do personální roviny. Příčin volebního neúspěchu bylo několik. Ideová všenárodní strana v systému zájmových politických stran představovala spíše relikv minulosť. Zjednodušeně řečeno, neměla širší voličské základně hmatatelně co nabídnout. Pokud se národní demokracie rozkročila více ke středu a chtěla oslovit širší spektrum voličů, ztrácela své kmenové příznivce. Naopak, když se strana přimkla k radikální a nacionální politice, podržela si pouze své malé voličské jádro. Úspěch měřený volebními výsledky byl stejný jako vždy. Experiment Národního sjednocení byl v podstatě opět příklon ke krajní pravici, ale s vybičováním nacionalistického apelu do maxima. Zejména agitační forma občas vzbuzovala pochyby, jestli patří k solidní městské – buržoazní straně, za kterou se národní demokracie považovala. Od spolupráce s Jiřím Stříbrným si národní demokraté slibovali zvětšení voličské základny a využití jeho propagačních schopností. Spojení s ligisty se ukázalo jako kontraproduktivní. Část voličů ČsND nevolila Národní sjednocení právě kvůli sloučení se Stříbrným a levicové části ligistů vadila spolupráce se stranou kapitálu. Výsledkem byl opět volební krach. Ani národní demokraté si nepřáli Národní sjednocení v takové podobě, jak se před volbami prezentovalo. Problém pro ně spočíval v tom, že Jiří Stříbrný představoval velmi zkušeného a praktického partnera. Národní demokracie se dostala do vleku dění, ze kterého se dalo těžko vystoupit. Někteří politici snad i v předvolebním zápalu uvěřili fantastickým očekáváním týkajících se počtu poslaneckých křesel.

Mluvit o národní demokracii jako o straně fašizující by nebylo správné. Nacionalismus jí byl od počátku vlastní, ale vždy se držela demokratického základu. Pokud spolupracovala s okrajovými elementy, jaké představovali fašisté, tak v tom byl především politický kalkul za účelem zlepšení volebních výsledků. S fašisty je v ideové rovině pojila národní myšlenka, péče o blaho státu a protibolševictví, ale tím se spojovací body vyčerpávaly. Nelze úplně generalizovat, zejména u mládežnických organizací, ale s protidemokratickými a protistátními výstřelky nebývala spojena národnědemokratická část Národního sjednocení. Jednotlivci a skupiny, které měly k fašismu v ideologické rovině blíže a nelpěly na dodržování demokratických principů, často ze strany odešly, jako například skupina radikálních národních demokratů. Uvnitř národní demokracie vždy existovalo silné jádro politiků, pro které znamenalo dodržení demokratických principů základní axiom. To se kontinuálně přeneslo z politiků (nejen) mladočeských až do nastupující generace mladých okolo V. Klímy, L. Rašína a F. Touška.